

KUR'ÂN TİLAVETİNDE ARAP-TÜRK TAVRI: BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

ARAB-TURKISH ATTITUDES IN QURAN RECITATION: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Nursena ERGEN*

Özet

Her kavim/topluluk ilâhî mesajı kendi dilinde alır. Kur'ân-ı Kerîm de zaman ve zemin denklemi gözetilerek Kureyş lehçesinde Arapça olarak indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i ilk seslendiren/tilâvet eden kişi Hz. Peygamber'dir. Kur'ân'ın nasıl, ne şekilde okunacağı ayet ve hadislerden tespit edilmiştir. Günümüzdeki tilâvet ikiliği göz önünde bulundurulduğunda en doğru okuyuşun hangisi olduğu sorusu akıllara gelmektedir. Farklı dillere sahip çeşitli toplumların Müslüman olması, İslam ülkeleri arasında okuyuşta farklılıklar meydana getirmiştir. Bu durum Kur'ân eğitim ve öğretiminin ses ve fonetik temelli olmasından kaynaklanmaktadır. Değişik coğrafyalarda yaşayan bu Müslümanların kültürleri, dilleri gibi Kur'ân tilavetlerinde de bazı farklılıklar mevcuttur. Tertil esaslarını dikkate alarak yerel ses ve nağmeler ile Kur'ân'ın okunması tilavetteki tavır farklılığını oluşturmaktadır. Çalışmamız Arap tavrı olarak niteleyeceğimiz, Arap ülkelerindeki tilavet tarzı ile ülkemizdeki hâkim ve yaygın tilavet tarzının tespiti, bu iki tavır arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tilâvet, Yöresel Tavrı, Arap Tavrı, Türk Tavrı.

Abstract

Every tribe/community receives the divine message in its own language. The Holy Quran was sent down in Arabic in the Quraysh dialect, taking into account the equation of time and place. The first person to recite the Holy Quran is Hz. He is the Prophet. How and in what way the Quran should be read has been determined from the verses and hadiths. Considering the duality of recitation today, the question of the most correct recitation comes to mind. The fact that various societies with different languages are Muslim has created differences in reading among Islamic countries. This is because Quran education and training are based on sound and phonetics. There are some differences in the cultures and languages of these Muslims living in different geographies, as well as in their Quran recitations. Reciting the Qur'an with local sounds and melodies, taking into account the tertil principles, creates the difference in attitude in recitation. Our study determines the recitation style in Arab countries, which we will describe as the Arab attitude, the dominant and widespread recitation style in our country, and the similarities and differences between these two attitudes.

Keywords: Recitation, Local Attitude, Arab Attitude, Turkish Attitude.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri, nursena.ergen@std.izu.edu.tr, ORCID: 0009-0004-0133-3592.

1. Giriş

İlâhî vahiyler, fertleri ve toplumları yeniden inşa eden ilkeler ihtiva ederler. Bu inşa süreci ise mesajın muhataplarınca doğru anlaşılması ile başlamaktadır. Anlama faaliyetinin ilk basamağı, mesajın/ metnin doğru telaffuzudur.

Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatabı Hz. Peygamber'dir. Kur'ân ile ilişkisi bizzat vahiy tarafından belirlenen Hz. Peygamber'in her davranışı sahabeye ve sonraki nesle rehberlik etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, Cebrâil (as) vasıtasıyla Kureyş lehçesinde tedricen indirilmiştir. Bu nüzûl sürecini kavrayabilmek, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vahiyle irtibatının mahiyetini idrak edebilmekle mümkündür. Bunun künhüne vakıf olmak çok da mümkün değildir. Bu tecrübe imkânına yalnızca Hz. Peygamber (s.a.v) sahip olmakla birlikte Kur'ân'ı Cebrail'den (as) aldığı şekliyle bizlere ilettiği ve bu intikalin sese ve kıraate dayalı bir süreç olduğu ittifak edilen bir konudur.

Müzzemmil suresinin 4. Ayetindeki “Kur'ân'ı tertil üzere oku.” buyruğunu esas alan Hz. Peygamber, kendisine inen ayetleri güzel sesi ile ashâbına tilâvet etmiş, Kur'ân harflerine verilecek sesleri öğretmiştir. Tilâvetin keyfiyetinin muhafazası için onlara da okutmuş ve hataları olduğunda ise onları düzeltmiştir. Ondan öğrenenler de bu okuyuşları başkalarına aktarmışlardır. Güzel sesle ve fesahatle Kur'ân okuyan sahabenin Hz. Peygamber tarafından övülmesi, tilâvet meselesinin önemini korumasına sebep olmuştur.¹

İslâmiyet'in fetihlerle birlikte farklı bölgelere yayılması ve Arap olmayan toplumların İslâmiyet'i kabul etmesi ile güzel okuma maharetine sahip sahâbîler “Kur'ân muallimi” olarak çeşitli beldelere gönderilmişlerdir. Farklı dillere sahip çeşitli toplumların Müslüman olması, İslam ülkeleri arasında okuyuşta farklılıklar meydana getirmiştir. Bu durum Kur'ân eğitim ve öğretiminin ses ve fonetik temelli olmasından kaynaklanmaktadır. Değişik coğrafyalarda yaşayan bu Müslümanların kültürleri, dilleri gibi Kur'ân tilâvetleri de farklılaşmaktadır. Tertil esaslarını dikkate alarak yerel ses ve nağmeler ile Kur'ân'ın okunması tilâvetteki tavır farklılığını oluşturmaktadır.²

2. Tilâvet Kelimesinin Etimolojisi

Tilâvet, ت-ل-و kök harflerinden ve تلا-يتلو tasrifinden oluşan “okumak, tâbi olmak” anlamında masdar biçiminde bir kelimedir. Kelimenin kökü olan “التلو” kelimesi de “izlemek, peşi sıra gitmek, uymak” demektir.³

Başta “uymak, izlemek” manalarını verebilmek amacıyla kullanılan tilâvet, anlam genişlemesine uğrayarak “okuma” eylemi için de kullanılmaya başlamıştır. Nitekim okuma eylemi de cümlelerin ve âyetlerin birbirini takip etmesidir.⁴ Dilcilerin bir kısmı tilâvet kelimesinin her türlü okuma ve

¹ Yavuz Fırat, “Kur'ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, sy. 26 (Ocak 2014): 25.

“Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz, çünkü güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini daha da artırır.” (Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân 34).

² Fırat, 25.

³ Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân “Tlv”, (Beyrut: y.y., ts.): 167; Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr, “Tlv”, Lisânu'l-Arab (Beyrut: Dâru sâdir, 1994), 14: 102.

⁴ Mustafa Atilla Akdemir, “Yöresel Tavır Bağlamında Sahih Tilâvet Kriterleri”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 11 (2018): 28.

söz için kullanılabileceğini söylerken bir kısmı sadece ilâhî kitaplar için kullanıldığını ifade etmiştir. Râğıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği)'ye göre bu kelime bazen ilâhî kitapları okumak bezen de ihtiva ettikleri ilkelere uymak anlamlarını taşımaktadır.⁵

İslâm, fertleri ve toplumları dönüştürdüğü gibi, cahiliye döneminde kullanılan pek çok kelimeyi de dönüştürerek yeni anlamlar yüklemiştir. *Tilâvet* kelimesi de bunlardan biri olup; ilâhî kitapları okuma, emir, yasak, terğîb ve terhîb gibi hususlara dikkat etmek anlamında kullanılan Kur'ânî bir terimdir. “*Bana Kur'an'ı okumam emredildi.*” (en-Neml 27/92) ve “*De ki, Tevrat'ı getirin ve onu okuyun*” (Âl-i İmrân 3/93) âyetlerinde tilavet lafzı, aslî olarak uymak/izlemek, mecazî olarak ise kutsal kitapları okuma anlamında kullanılmıştır. Kur'ân bu terimi, her türlü okuma faaliyeti olarak genelleştirmemiş, kıraatten daha özel bir anlam yüklemiştir.

3. Tilavette Yöresel-Etnik-Sekter Tavrı

Farklı dillere sahip çeşitli toplumların Müslüman olması, İslam ülkeleri arasında okuyuşta farklılıklar meydana getirmiştir. Bu durum Kur'ân eğitim ve öğretiminin ses ve fonetik temelli olmasından kaynaklanmaktadır. Değişik coğrafyalarda yaşayan bu Müslümanların kültürleri, dilleri gibi Kur'ân tilavetlerinde de bazı farklılıklar mevcuttur. Tertil esaslarını dikkate alarak yerel ses ve nağmeler ile Kur'ân'ın okunması tilavetteki tavır farklılığını oluşturmaktadır.⁶

Kur'ân tilâvetinde, tecvîd kurallarında evrensel olarak kabul gören uygulamaların dışına çıkarak yerel telaffuz şeklini harflerin mahreç ve sıfatlarına fazlaca yansıtma “tilâvette yöresel-etnik tavır” olarak nitelenebilir.⁷

Tilâvette yöresel tavır problemi yalnızca Arap olmayan/mevali toplumlarda zuhur eden bir problem değildir. Nitekim Arap dilinin de kendi içerisinde farklı lehçeler barındırdığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bu sorun ortak bir sorundur denebilir. Tilâvetteki yöresel tavrın belli başlı tezahürleri vardır. Bunlar; harflerin mahreçlerindeki ve sıfatlarındaki kaymalar ve tilâvet kriterlerine muhalif bir seyir takip eden okuyuş süratidir.⁸

Çalışmamız Arap tavrı olarak niteleyeceğimiz, Arap ülkelerindeki tilavet tarzı ile ülkemizdeki hâkim ve yaygın tilavet tarzının tespiti, bu iki tavır arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almaktadır. Tilavette ortaya çıkan ikilik “hangi tavır doğrudur?” sorusunu zihinlere getirmektedir. Bu soruyu cevap ararken evvela ikiliğe sebep olan faktörlere kısaca değineceğiz.

3.1. Tilavet Tarzını Belirleyen/Etkileyen Faktörler

Kur'ân tilâvetinde yöresel-etnik olarak nitelenebilecek okuyuşların ortaya çıkmasının tek bir nedeni olduğu söylenemez. Toplumların tarihi ve kültürel yapıları göz önünde bulundurulduğunda her coğrafya için farklı faktörler önümüze çıkmaktadır. Aşağıda başlıklar halinde bu nedenlerden birkaçını inceleyeceğiz.

⁵ el-İsfahânî, “tlv”. Kıraat türlevleri için bkz. el-A'râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/14, 45, 106; el-Kıyâme 75/17, 18; el-İnşikâk 84/21; el-Alak 96/1, 3.

⁶ Mehmet Ali Sarı, *Kur'an Tilavetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri: İnceleme Araştırma*, Mihrabad Yayınları; 72 (İstanbul: Mihrabad Yayınları, 2021) s. 39.

⁷ Mustafa Atilla Akdemir, “Yöresel Tavır Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri”.s.29.

⁸ Mustafa Atilla Akdemir. s.29.

3.1.1. Arapçadaki Bazı Harflerin Arap Olmayan Toplumların Dillerinde Yer Almaması

Her dilin kendine özgü fonetik bir yapısı vardır. Toplumların alışmış olduğu dil yapısından farklı bir fonetiğe sahip yeni bir dili öğrenirken zorluk çekmesi olağan bir durumdur.

Arap nahvinin önemli temsilcisi Sîbeveyhi (ö. 180/796) “Arapça harflerin on altı mahreci vardır.” demiştir.⁹ Tecvit alimleri harflerin mahreçlerini birtakım kümelere ayırmıştır. Bunlardan biri boğaz harfleridir (.ح -ع Boğaz mahrecinin kullanılmadığı toplumlarda bu harfleri ilk defa öğrenmenin zorluğu malumdur. Keza bu zorluk ülkemizde de en çok tartışılan ض harfi için de geçerlidir. Mahreçlerdeki zorluklar sadece ülkemizde de sınırlı değildir. İran, Hindistan ve Pakistan bölgelerinde de ج harfinin telaffuzunda incelik ve kalınlık hususunda farklılıklar görülmektedir.

Bu farklılıklardan Arap toplumların Kur’ân okurken hiçbir harf mahrecinde sıkıntı yaşamadığı ve tek bir okuyuş tarzına sahip olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi farklı Arap ülkelerinde farklı lehçeler vardır. Fasîh Arapça ile hiç temas etmemiş bir Arap da bu mahreç ve sıfatları çıkarmakta zorlanabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus her iki tarafında düzenli ve çok çalışmasıdır.

3.1.2. İcazet Geleneği

Kur’ân-ı Kerîm’in nesiller boyu aktarılması, sese ve kıraate dayalı bir süreç olmuştur. Hz. Peygamber döneminden sonra müşâfehe usulü titizlikle uygulanmıştır. Hz. Osman Mushaflarının İslâm coğrafyasına yayılması ile kıraat ilminin merkezleri oluşmaya başlamıştır. Bu merkezlerdeki kıraat âlimleri kelimelerin telaffuzunda, med, kasr, idgam ve imâle gibi keyfiyet hususlarında kendi tercihleri ile talebe yetiştirmiştir.¹⁰ Kıraat ilminde mahir olanların sayısının çoğalması ve doğru ile yanlışın karışması tasnif ve tedvin çalışmalarını başlatmıştır. Tasnifte kıraat ilmine mahir olanlar ve dindarlığı ile ön plana çıkanlar yer almıştır.¹¹

Günümüze gelindiğinde bu eğitim sürecinin geçmişteki titizlik ve donanımla aynı olmadığını söylemek mümkündür. Dijitalleşme çağında her türlü bilgiye ulaşımın kolay olduğu gibi farklı kıraat ve tilâvetlere ulaşmak çok kolay hâle gelmiştir. Kur’ân ve kıraat eğitiminin, birebir üstattan alınması gerekmektedir. Doğrudan hoca yerine kalfalarla ders takrir etme, talebelerdeki yetersiz Arapça bilgisi ve derslere devam konusundaki tavizler müşâfehenin güvenilirliğine gölge düşürmektedir.¹²

3.1.3. Tilâvette Sekter Tavır

Her Müslüman ülkenin Kur’ân lafızlarına yüklediği ses ve nağmeler farklıdır. Nassların farklı yorumlanması ile ortaya çıkan bir yaklaşım bazen bazı bölgelerde sekter bir tutumla birlikte ekol haline gelerek uzun yıllar uygulanmaktadır. İlmî bir dayanak olmaksızın sorgulanmadan sahiplenilen bu uygulamalar, kültürel değerler olarak kabul edilmektedir. Harflerin sıfat ve mahreçlerinde, o coğrafyada hâkim bir tecvîd uygulamasında etnik-sekter tavır görmek mümkündür.

⁹ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *Kur’an fonetiği üzerine tetkikler-tecvîd âlimleri özelinde-*, Marmara Üniversitesi Kıraat İlmî Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Neşriyat Serisi; 1 (İstanbul: İFAV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2021), 190; Ebû Bîşr Amr b Osman b Kanber el-Harisi Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*, ([Kahire] : Mektebetü’l-Hancı, 1977) IV, 433.

¹⁰ Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, 2. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2014) s.73.

¹¹ Birişik, s.74.

¹² Mustafa Atilla Akdemir, “Yöresel Tavır Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri”, s.31.

4. Kur'ân Tilâvetinde Arap-Türk Tavrı: Neliği-Niteliği

Her kavim/topluluk ilâhî mesajı kendi dilinde alır. Kur'ân-ı Kerîm de zaman ve zemin denklemi gözetilerek Kureyş lehçesinde Arapça olarak indirilmiştir.¹³ Kur'ân-ı Kerîm'i ilk seslendiren/tilâvet eden kişi Hz. Peygamber'dir. Yüce Allah Kıyâmet suresi 17.âyette “*Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.*” buyurarak Kur'ân'ın okunmasının/telaffuzunun da kendisine ait olduğunu bildirmiştir. Kur'ân'ın nasıl, ne şekilde okunacağı ayet ve hadislerden tespit edilmiştir.¹⁴ Günümüzdeki tilâvet ikiliği göz önünde bulundurulduğunda en doğru okuyuşun hangisi olduğu sorusu akıllara gelmektedir. Burada her metnin aslının korunmasının, bir başka deyişle Kur'ân'ın Hz. Peygambere indiği şeklinin muhafaza edilmesinin altını çizmek gerekmektedir.

Kur'ân tilâvetinde çalışmamıza konu olan tavrı farklılıklarını tanımlamadan önce tilâveti oluşturan en temel unsurlara göz atalım. Bir okuyuşun tilâvet sayılması için tecvîd kurallarına riâyet edilen nağmeli bir okuyuş olması gerekmektedir.¹⁵ Yerel ses ve nağmeleri Kur'ân lafızlarını seslendirmek ise tilâvetteki tavrı farklılığını ortaya çıkarmaktadır.¹⁶

Yukarıdaki bilgiler ışığında Arap fonetiğine ve tecvîd ilminin kaidelerine dikkat ederek Kur'ân lafızlarını Arap nağmeleri ile okumak “tilâvette Arap tavrı” olarak nitelendirilebilir. Arapçada lehçe sorununun olduğundan bahsetmiştik. Peki Kur'ân tilâvetinde Arap tavrı denildiğinde homojen bir tavrı mı anlamalıyız? Arapça da günlük konuşma dilinde her ne kadar bölgesel farklar olsa da Kur'ân tilâvetinde bu farkın en az seviyede olduğunu söylemek mümkündür.

Yöresel tavrı tanımlarken yerel telaffuz şeklini harflerin mahreç ve sıfatlarına fazlaca yansıtmak olduğunu belirtmiştik. Her Müslüman ülkenin kendine has bir okuyuşu vardır. Türklerin de kendine has bir okuyuş tavrı ve tarzı vardır. Türkçenin telaffuz şeklini Kur'ân lafızlarına fazlaca yansıtmaya “tilâvette Türk tavrı” denmektedir. Bu tavrın genel karakteristik özellikleri ise; Arapçadaki ince-kalın harflerin mahreçlerini Türkçedeki incelik-kalınlığa göre telaffuz etmek, Türkçede sıklıkla kullandığımız “ü” sesini Arapçadaki ince harflere aynıyla aktarmak olarak sıralanabilir. Türk tavrının ses karakteristiği incelendiğinde Beyatî makamının ses ve perdelerinin daha çok kullanıldığı görülmektedir.¹⁷

“Kur'ân Mekke'de nâzil oldu, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı/okundu” şeklindeki söze nispetle Kur'ân tilâvetinde İstanbul'un önemli bir konumda olduğu aşikârdır. Osmanlı devletine başkentlik yapan İstanbul; ilmin, sanatın ve kültürün merkezi olmuştur. Bu durumun Kur'ân tilâvetinde de geçerliliğini korumaktadır.¹⁸ Ülkemizde tilâvette, ilim, sanat ve icra yönünden ulaşılmak istenen ideal seviyenin İstanbul tavrı olduğu söylenebilir.¹⁹

¹³ İbrahim Tetik, “Lafız, Anlam ve Amel Boyutlarıyla Hz. Peygamber'in Kur'ân Tilaveti = The Recitation of the Prophet in Terms of Wording, Meaning and Practice”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 19 (2021): 136-64, s. 138.

¹⁴ Ali Yılmaz, “Nüzûl Döneminde Kur'ân Tilâvet Biçimi ve Modern Dönemle Mukayesesi”, *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Müsiki Sempozyumu*, 2017, 233.

¹⁵ Muhammed Coşkun, “Kur'ân'ı İndirildiği Gibi Okumak: Tilâvet Üslûbunun Aslı Kaynağı Üzerine = Reciting the Qur'an As It Was Revealed: On the Original Source of Style of Tilawat”, *Diyanet İlmî Dergi* LIX, sy 3 (2023): 785.

¹⁶ Sarı, *Kur'an tilavetinde Türk tavrı ve merhum temsilcileri: inceleme araştırma*. 39.

¹⁷ Sarı, s.40-41.

¹⁸ Nihat Temel, “Kur'an Tilavetinde İstanbul Tavrı Üsküdar Ağzı ve Hafız Ali Üsküdarlı (1885-1976)”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II* (2009): 179.

¹⁹ Sarı, *Kur'an tilavetinde Türk tavrı ve Merhum Temsilcileri: İnceleme Araştırma*, 42.

İstanbul tavrı da kendi içerisinde ikiye ayrılır: Anadolu yakasını temsilen Üsküdar okuyuşu ve Avrupa yakasını temsil eden mutedil okuyuş. İstanbul tavrında okuyuş fem-i muhsine dayandırılır. Tecvîd kaidelerine sıkı sıkıya uyan, mahreçleri ihmal etmeyen mutedil bir okuyuşu Türk musiki geleneği birikimi ile birleştirmek İstanbul tavrının karakteristik özellikleridir. Buna ilaveten Üsküdar okuyuşunda ince harflerde “ü” sesine kaçan bir okuyuş öne çıkmaktadır. Hendekli Abdurrahman Gürses, Hasan Akkuş ve Hafız Ali (Üsküdarlı) Efendi İstanbul’daki/Türkiye’deki kıraat ekollerinin temsilcilerindendir.²⁰

Tüm bu tanımlamaların ve özelliklerin ışığında Kur’ân tilâvetinde Türkiye tavrının İstanbul-Üsküdar tavrı olarak birbirlerinden tamamen ayrılmadığını söylemek mümkündür. Zira Erzurum’da ayrı İstanbul’da ayrı yahut Anadolu’nun herhangi bir şehrinde ayrı bir tavır/okuma tarzı söz konusu değildir.

5. Kur’ân Tilâvetinde Arap-Türk Tavrı: Benzerlik ve Farklılıklar

Kur’ân tilâvetinde Arap-Türk tavrılarının neliğini-niteliğini açıklamaya çalıştıktan sonra bu iki tavrın ayırıcı ve birleştirici özelliklerine kısaca değinmeye gayret edeceğiz.

Kur’ân tilâvetinde harflerin sıfat ve mahreçlerine riâyet etmek, tecvîd kurallarına bağlı kalmak ve nağme temel teşkil etmektedir. Esasında bu iki tavrın birleştirici en önemli özelliğinin Kur’ân tilâvetinde tecvîd kurallarına uygun bir okuyuşur.

Türk tavrında bazı harflerin mahreçlerinde Türkçe telaffuzun fazlaca yansıtıldığını görüyoruz. Kur’ân Arapça olarak indirilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân tilâveti söz konusu olduğunda telaffuzun Kahire’si İstanbul’u olamaz. Aslanan Arap fonetiğidir. İki tavır arasındaki ayırıcı özellik, Arap fonetiğine uygun bir okuyuşa eklenen yöresel nağmelerdir.

Türk- Arap tavrı arasındaki farklılıklar; sıfat-mahreç temelli farklar, hareke sesleri ve tecvîd kaidelerinin uygulanışı ile ilgili farklar şeklindeki başlıklarda toplanabilir. Tabii başlıkları da maddelendirmek mümkündür ancak biz hareke seslerine ve bazı harflerin sıfat-mahreçleri kısımlarına değineceğiz.

5.1. Sıfat-Mahreç Temelli Farklar

5.1.1. Cim (ج) ve Şin (ش) harfleri

Dil ortası harflerinden olan Cim (ج) ve Şin (ش) harflerinin mahreçleriyle ilgili Sîbeveyhi “*Cîm, şîn ve ya*’nın çıkışı dil ortası ve üst damağın ortasındadır.”²¹ demiştir. İstifâl sıfatına sahip olan bu harfler ince harflerendir. İstifâl sıfatına sahip olan harflerde dil damak yönünde yükselme gerçekleştirmez.²² İbnu’l-Cezerî “İstifâl harflerinin hepsi ince telaffuz olunan harflerdir. Bu harflerde hiçbir şekilde kalınlaştırma yapmak caiz değildir.” demiştir.²³ Bu sıfatın uygulanabilmesi

²⁰ Temel, “Kur’ân Tilavetinde İstanbul Tavrı Üsküdar Ağzı ve Hafız Ali Üsküdarlı (1885-1976)”.180.

²¹ Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi*.IV,433.

²² el-Hamed, *Kur’an fonetiği üzerine tetkikler-tecvid âlimleri özelinde-*. 285; Fatma Yasemin Mısırlı, “Türkiye’de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili”; (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2017), 48.

²³ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf İbnü’l-Cezeri, *et-Temhid fi ilmi’t-tecvid.*; (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1986), 123.

için harfler telaffuz edilirken dilin damağa doğru kalkış göstermemesi, çene çukurunda kalması gerekmektedir.

Ülkemizdeki yaygın uygulamada ise dil ortasının tamamen damağa doğru yükseltildiği bir telaffuz söz konusudur. Bunun sebebi, bu iki harfi Türkçedeki mahrecinden ayırmaktır. Ancak bu uygulama harflerin mahrecinde mübalağa yoluna gidilmesinin önünü açmıştır. Doğru olmayan bu telaffuz şekli harfleri doğru mahreç yerlerinden uzaklaştırmaktadır. Zira bu iki harf Arapçada da Türkçe mahrecine yakın olarak ince şekilde telaffuz edilmektedir.²⁴

5.1.2.Kaf (ك) Harfi

Bu harfin mahreci için Sîbeveyhi şöyle demiştir: “*Kaf*’ın çıkışı dil kökü ile onun üzerindeki üst damaktandır. Dilin *kaf* mahrecinin biraz altı ile onu izleyen üst damaktan ise *kef*’in çıkışı gerçekleşir.”²⁵ Harflerin ses olarak en belirginini sayılan *kaf* harfi, infitâh, isti ‘lâ, şiddet, cehr, kalkale gibi sıfatlara sahiptir.²⁶

Boğaz ve gırtlak yapımızın *kaf* harfini çıkarmaya uygun olmaması hasebiyle bu harf Türkçede telaffuzu zor harflerden sayılmaktadır. Cehr özelliğine sahip *kaf* harfi pek çok Arap tarafından da hems sıfatı ile telaffuz edilmektedir. Türkçede, “*kaf* patlatmak” tabiri ile ifade edilen harfin mahreci “g” sesi ile okunmaktadır. Hem Arap hem Türk okuyucular tarafından yanlış telaffuz edilen harfin sıfat ve mahrecindeki bu kaymalar fonetiği bozmaktadır.²⁷

5.1.3.Dâd (ض) Harfi

Tecvid alimlerine göre *dâd* harfi, rihvet özellikli seslerden olup cehr, istitâle ve itbâk sıfatlarına da sahiptir. Sadece Arapçada bulunması ve telaffuzundaki belirsizlik, *dâd* harfini nadir bir ses kılmıştır.²⁸ İlk dönemlerden itibaren üzerinde oldukça tartışılan bu harf, Sîbeveyhi tarafından hoş görülmeyen harfler içinde zikredilmiştir.²⁹

İslâm’ın ilk dönemlerine kadar giden rivayetlerden *dâd* ile *zâ* harflerinin ilk dönemlerden itibaren birbirine karıştırıldığı anlaşılmaktadır. İbnü’l-Cezerî bu konu hakkında “Arapları içinde bütün sözlerinde/konuşmalarında *dâd*’ı kesin bir biçimde *zâ* kılanlar vardır.”³⁰

Sîbeveyhi *dâd* harfini, “dil yan tarafının iki bölümü ile ona paralel giden azı dişlerinden rihvet, cehr, itbâk özellikli olarak telaffuz edilir” şeklinde tanımlamıştır. İlk dönemlerden günümüze kadar *dâd* harfinin farklı şekillerde telaffuz edildiği görülmektedir. Arapçanın lehçelerine göre de muhtelif şekillere evrilen *dâd*, Irak’ta ve özellikle körfez ülkelerde *zâ* olarak; Mısır’da kalın *dâl* olarak telaffuz edilmektedir.³¹

²⁴ Mısırlı, “Türkiye’de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili.”48.

²⁵ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*.IV,433.

²⁶ Ebû Muhammed b Hammus b Muhammed Mekki b Ebû Talib, *er-Riaye: li-tecvidi’l-kıraa ve tahkiki lafzi’t-tilave*; (Amman: Dâru Ammar, 1984), 174.

²⁷ Mısırlı, 52.

²⁸ el-Hamed, *Kur’an fonetiği üzerine tetkikler-tecvid âlimleri özelinde.*, 261.

²⁹ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*. IV,432.

³⁰ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhid fi ilmi’t-tecvid*. 141.

³¹ el-Hamed, *Kur’an fonetiği üzerine tetkikler-tecvid âlimleri özelinde.*, 275.

Sonuç itibari ile *dâd*, icrası zor bir ses olduğu için tarihî süreç içerisinde telaffuz edilirken başka seslere doğru kaymıştır. Bu dönüşüm *zâ*, kalın *lâm*, *zâl* ve *tâ* harfleri özelinde gerçekleşmiştir. Günümüz itibariyle tecvîd alimleri bu dönüşümün farkındadır ancak bu dönüşümün sebeplerini açıklayacak yeterli araçlar yoktur.³²

5.2. Hareke Bağlamında Farklılıklar

Harflerin telaffuzunu sağlayan temel unsur hareketlerdir. Bir harfin dildeki ses yapı ve özelliklerini, hareketlere göre aldığı sesler belirler.³³ Kur'ân kırâatinin eda keyfiyeti için harflerin hareketlere göre aldıkları sesleri doğru telaffuz etmek, harflerin sıfat ve mahreçlerini doğru çıkarmak gibi oldukça önem arz etmektedir.

Harflerin hareketlere göre telaffuzu hususunda bir ayrım söz konusudur: ince ve kalın harfler. İsti'lâ harfleri olarak da isimlendirilen kalın harfler (خص ضغط قط) fetha halinde “a” sesini, kesre halinde “ı-i arasında” bir ses, damme halinde ise “u” sesi ile okunmaktadır. İnce harfler ise fetha sesinde Türkçedeki “e” sesine tekâbülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus bahsi geçen “e” sesinin Türkçedeki “açık e” olduğudur. Ancak ülkemizde bu ses, genellikle “kapalı é” diye ifade edilen fetha ile kesra arası bir ses olarak telaffuz edilir.³⁴

Türk tavrının belirgin özelliklerinden biri Türkçe telaffuzu dammelerde fazlaca uygulamaktır. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi ülkemizde yaygın olan tavrın özelliklerinden biri de ince harflerde Arapçada olmayan “ü” sesinin kullanılmasıdır. Damme sesinde dudakların tam büzülüp büzülmemesi şeklindeki farklılık, “u” veya “ü” sesinin telaffuzunda önemlidir. Arapçada “ü” sesi olmamasına rağmen ülkemizdeki yaygın okuyuş bu yöndedir. Diyanet İşleri Başkanlığı bu fark konusunda açıklama yapmış, Arapçada “ü” sesinin olmadığını beyan etmiştir. Dammelere “ü” sesi verilerek okunan okuyuşların yanlış olduğu belirtilse de genel kabul görmemiştir.³⁵

Arapçadaki ince harfler kesralı halde iken “ı” sesi verilerek okunmaktadır. Ülkemizdeki uygulama da bu şekildedir. Kalın harfler ise “ı” sesi verilir ve alt çene aşağıya doğru indirilir. Ancak kalın harfler Türkçede yalnızca “ı” sesi ile seslendirilmektedir. Harfin hareketinin hakkının verilmesi açısından bu uygulama yanlıştır. Nisbî kalınlık verildikten sonra “ı” sesi ile harf telaffuz edilmelidir.³⁶

6. Sonuç

Her kavim/topluluk ilâhî mesajı kendi dilinde alır. Arapça olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm'i ilk seslendiren/tilâvet eden kişi Hz. Peygamber'dir. Onun nasıl ve ne şekilde okunacağı ayet ve hadisler tarafından belirlenmiştir. Günümüzdeki tilâvet ikiliği göz önünde bulundurulduğunda en doğru okuyuşun hangisi olduğu sorusu akıllara gelmektedir. Bu noktada Kur'ân'ın otantik üslûbunun belirlenmesi ve buna uygun şekilde tilâvet edilmesi önemlidir.

³² el-Hamed, 276.

³³ Alican Dağdeviren, “Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 20 (2009): 69.

³⁴ Fırat, “Kur'an Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar”32; Mısırlı, 65.

³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Tashih: Mehmet Ali Soy, Altan Çap, Kur'ân Okumaya Giriş, 58. Baskı Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Yenigün Matbacılık, 2006, s.10.

³⁶ Mısırlı, 72.

Tertil esaslarını dikkate alarak yerel ses ve nağmeler ile Kur'an'ın okunması tilavetteki tavır farklılığını oluşturmaktadır. Çalışmamızda Arap tilâveti ve Türk tilâveti çeşitli yönleriyle karşılaştırılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında Kur'an tilâvetinin telaffuzda Arapça fonetiğe bağlı kalınarak yerel nağmeler ile okunmasının en uygun okunuş olduğu sonucuna varılmıştır. Zira ülkemizdeki çeşitli fonetik farklılıklar Türkiye kıraatinin diğer ülkelerde bilinmesinin önüne geçmiştir.

7. Kaynakça

- Akdemir, Mustafa Atilla. “Yöresel Tavır Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri”. Amasya Üniversitesi *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 11 (2018): 9-43.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. 2. baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Coşkun, Muhammed. “Kur'an'ı İndirildiği Gibi Okumak: Tilâvet Üslûbunun Aslî Kaynağı Üzerine”. *Diyanet İlmi Dergi* LIX, sy 3 (2023): 781-816.
- Dağdeviren, Alican. “Kur'an'ın Fonetik İ'câzı”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 20 (2009): 69-88.
- Fırat, Yavuz. “Kur'an Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar”. *Bilimname: Düşünce Platformu*, sy. 26 (Ocak 2014): 25-50.
- Hamed, Ganim Kaddûrî el-. *Kur'an Fonetigi Üzerine Tetkikler-tecvid Âlimleri Özelinde-*. Marmara Üniversitesi Kıraat İlmi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Neşriyat Serisi; 1. İstanbul: İFAV Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2021.
- İbnü'l-Cezeri, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Ali b Yûsuf. *et-Temhid fî ilmi't-tecvid.*; Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Mısırlı, Fatma Yasemin. “Türkiye’de Yaygın Tilavet Geleneği ve Fonetik Tahlili”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2017.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'an Tilavetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri: İnceleme Araştırma*. Mihrabad Yayınları; 72. İstanbul: 2021.
- Sibeveyhi, Ebû Bişr Amr b Osman b Kanber el-Harisi. *Kitâbu Sibeveyhi.*; [Kahire]: Mektebetü'l-Hancı, 1977.
- Talib, Ebû Muhammed b Hammus b Muhammed Mekki b Ebû. *er-Riaye: li-tecvidi'l-kıraa ve tahkiki lafzi't-tilave*; Amman : Dâru Ammar, 1984.
- Temel, Nihat. “Kur'an Tilavetinde İstanbul Tavrı Üsküdar Ağzı ve Hafız Ali Üsküdarlı (1885-1976)”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II* (2009): 179-88.
- Tetik, İbrahim. “Lafız, Anlam ve Amel Boyutlarıyla Hz. Peygamber'in Kur'an Tilaveti = The Recitation of the Prophet in Terms of Wording, Meaning and Practice”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 19 (2021): 136-64.
- Yılmaz, Ali. “Nüzûl Döneminde Kur'an Tilâvet Biçimi ve Modern Dönemle Mukayesesi”. *Geçmişten Günümüze Uluslararası Dinî Müsiki Sempozyumu*, 2017, 233-46.